

משבצת שניה - זיכרון מכונן לחברה דמוקרטית משותפת

רקע

הזיכרון של רצח רבין ועיצובו הוא חלק מקונפליקט חברתי היושב על אותו קונפליקט מימי אוסלו והרצח. הקיטוב וההקצנה מן העבר והשכחה אינם רק נחלת העבר אלא סכנה אמיתית לזהותה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. המאבק על זיכרון הרצח כרצח פוליטי והתקווה לשלום הם חלק מן המאבק והתשתית של הדמוקרטיה הישראלית. למערכת החינוך, כמערכת חינוך ממלכתית הפונה לחלקים שונים ומגוונים בעם, תפקיד מרכזי בעיצוב הזיכרון והערכים של מדינה ישראל כמדינה דמוקרטית, שוחרת שלום.

מטרות

- היכרות עם הוויכוח אודות עיצוב זיכרון הרצח.
- חיזוק ההבנה שהזיכרון ואופיו הוא חלק מבניין של חברה דמוקרטית ומשפיע על החברה הישראלית כחברה משותפת.
- רתימת המשתתפים למהלך החינוכי ולאחריות לזכור את הרצח ולעסוק בסוגיות בדמוקרטיה ליברלית.

תוכן עניינים

חלק	תוכן	משך	הערות
פתיחה	קרוסלת זיכרונות+ דיון	20 דק'	
חלק א'- עיצוב הזיכרון	צפיה - גלגולה של עצרת	30-54 דק'	ציוד: לינק לפרק, מקרן, רמקולים, דפים ועטים. *לבחירת המנחה האם להראות את הפרק המלא או בחלקים, בהתאם לזמנים.
	דרך הזיכרון/דיון	20 ד'	אפשרות לבחור בין דיון בלבד למתודה+דיון
חלק ב'- דיון	טקסט 'רבין היה בוגד' - חברות	10 ד'	טקסטים, במידה ואין זמן, ניתן לדלג ישר לסיכום
	דיון במליאה	15 דק'	
סיכום	סרטון+ סיכום המנחה	5 ד'	ציוד: לינק לפרק, מקרן, רמקולים

קרוסלת זכרונות (20 ד)

- מעמידים את המשתתפים בשני מעגלים – פנימי וחיצוני – המעגל החיצוני עם הפנים למעגל והמעגל הפנימי עם הפנים כלפי חוץ, כך שכל משתתף מהמעגל הפנימי עומד מול משתתף מהמעגל החיצוני (להלן הזוגות).
- בכל תור נותנים למשתתפים שאלה ונותנים לכל זוג 2 דקות לשתף אחד אחד את השני.
- לאחר מכן אומרים למעגל הפנימי לזוז צעד אחד ימינה, כך שכל משתתף עומד כעת מול משתתף חדש מהמעגל השני, ונותנים שאלה חדשה וחוזר חלילה.
- אפשרות נוספות היא לתת למשתתפים להסתובב בחלל לרקע של מוזיקה רגועה. בכל פעם שעוצרים את המוסיקה הם צריכים להיעמד מול משתתף אחד ונותנים להם שאלה לשתף עד לחזרת מוסיקה אז הם ממשיכים ללכת בחלל.
- בחרו 6 שאלות מתוך הרשימה לפי אופי הקבוצה, אם יש לכם הרבה זמן לפעילות, אפשר להוסיף עוד שאלות

הערה: התאימו את האינטימיות של השאלות לאופי של הקבוצה, אך אל תהססו לאתגר אותם.

שאלות לקרוסלת השאלות: (בחרו כשש שאלות)

- מה הזיכרון הראשון שלי?
- מה אני זוכר מהיום האחרון של בית הספר בשנה שעברה?
- מה הזיכרון הראשון שלי ממך?
- זיכרון שההורים שלי מספרים לי על עצמם מתקופה שהיו צעירים או ילדים?
- זיכרון שלי מהקורונה.
- מה אני זוכר מימי הזיכרון לרצח רבין מהיסודי/מהתיכון/ממקום אחר
- משהו שהשפיע על החיים שלי, שקרה לפני שנולדתי
- משהו שאני זוכרת ממהו שכבר אינו בחיים.
- טקס/אירוע/ ריטואל שיש בחיים עבור זיכרון של דברים חשובים.
- זיכרון משמעותי שהשפיע על מי שאני היום
- זיכרון אישי מאירוע לאומי
- זיכרון לאומי (שאינו אישי) שאני מרגיש שהוא קשור אלי

בסיום הפעילות אספו את הקבוצה ודונו בקצרה:

- מה המשמעות של הזיכרון בחיים שלנו?
- האם יש משמעות לזיכרון שאינו זיכרון ממשי שלנו?
- אילו בחירות יש לנו על מקומו של הזיכרון?
- כיצד לדעתכם נזכור את ימי האסון והמלחמה בהם אנחנו נמצאים עכשיו?
- מה ישפיע על האופן בו נזכור את הימים האלו?
- כיצד נראה יום הזיכרון לרצח רבין בבית הספר שלכם?
- *למדריכ.ה: שאלו אותם שאלות מכוונות - מה היו המסרים המרכזיים בימים אלו? מה הייתה החוויה המרכזית מימים אלו?
- מה אמורים לזכור ביום רבין לדעתכם?
- *מנסים למפות עם החניכים את סוגי ההתייחסויות: רבין האיש/דרך השלום/ נאבקים על הדמוקרטיה/ אחדות העם. ורושמים על הלוח.

הסבר ביניים:

בפעילות הקודמת דיברנו על מה שקרה ברצח רבין ועל מה שהוביל אליו. המחלוקת ממשיכה ללוות אותנו גם לגבי האופן שבו אנחנו זוכרים את הרצח. בפעילות הזו נבדוק איזה מקום האירוע הזה מקבל בזיכרון הלאומי שלנו ואיזו מן חברה נבנית ביחס לאופן שבו אנחנו זוכרים? בסוגיה זו נעסוק בפעילות זו.

חלק א'

גלגולה של עצרת - צפייה (30-54 דק')

1. צופים בכתבה - גלגולה של עצרת:

רקע - הכתבה עוסקת בעיצוב עצרת הזיכרון המרכזית הנערכת כל שנה בכיכר רבין. העצרת אינה טקס של המדינה ואת קיומה בחרו לקחת גורמים שונים שמתחבטים בסוגיית הזיכרון.

1. צופים בכתבה כולה, ניתן לערוך חלק ממנה לצפייה, בהתאם לזמן שיש (קטעים מומלצים 0-1:27 | 3:56-6:06 | 11:55-15:50 | 20:08-28:00 | 39:07-42:04)

2. מחלקים למשתתפים דפים ועטים ומבקשים מהם לרשום נקודות, משפטים חשובים שנאמרים, תחושות ומחשבות במהלך הצפייה.

3. בסיום הצפייה עורכים דיון משותף.

לצפייה

דיון (20 דק')

אפשרות מתודית:

1. בקשו מהם לשתף במחשבות ותחושות בעקבות הכתבה. אספו 3-4 התייחסויות
2. מדייקים את הדילמה ומוודאים שכולם מבינים אותה
3. מבקשים מהחניכים לעמוד בשורה. כל פעם נותנים קריטריון לתוכן של עצרת או טקס זיכרון שאמור לפנות לכלל החברה הישראלית. אם הם חושבים שנכון לקיים עצרת כזו הם צועדים צעד קדימה. אם הם לא, הם צועדים צעד אחורה.
4. כל פעם עוצרים ושואלים חלק מהמשתתפים למה הם בחרו כך.

תכנים אופציונאליים:

- **אחדות חברתית**
- **רצח הוא לא דרך להכריע מחלוקות**
- **לא לאלימות**
- **כן לשלום לא לאלימות**
- **הסתה וחופש הביטוי**
- **רבין - האיש והמנהיג**
- **סובלנות**
- **חשיבות הדמוקרטיה ומאפייניה**
- **סיום הסכסוך והסכמי אוסלו**

*אפשרות נוספת - ניתן להשתמש גם במתודת דיאגרמת גשם. בה התכנים מסודרים בשורה על הרצפה, כל משתתף מקבל ניירות באורכים שונים וממקם את הניירות השונים מעל כל קטגוריה לפי מידת החשיבות שהוא מייחס לה בזיכרון. עורכים דיון על הדיאגרמה שהתקבלה.

דיון בלבד:

- שתפו במחשבות ותחושות בעקבות הסרט
- בסרט מוזכר המשפט 'לא נשכח ולא נסלח' - התייחסו לשני חלקי המשפט - מה אסור לשכוח? ולמה ולמי אסור לסלוח? (חשבו על העמדות השונות והלקחים השונים שהדוברים הזכירו והעלו)
- בסיום הכתבה המפיק של העצרת אומר כי אם העצרת נגמרת כל שנה עם 'שיר לשלום' שום דבר אחר אינו חשוב. מה אתם חושבים על האמירה הזו? האם אתם מסכימים?
- האם שמעתם על ציון יום הזיכרון לרחל אמנו באותו יום עם רצח רבין? מה אתם חושבים על כך? מה המשמעות של ציון שני הימים יחד?
- מה תפקידו של החינוך הממלכתי לדעתכם ביחס לזיכרון?
- מחלוקות קשות מלוות אותנו גם היום ולאורך הרבה שנים, האם לדעתכם יש לוותר על מסרים ותכנים מסוימים בזכרון, על מה לא תוותרו?

למדריך.ה - חשוב לדייק את הדילמה - התייחסות לדרכו של רבין מדירה מהזיכרון הקולקטיבי את מתנגדיו. האם על מנת "לא לפגוע" בציבור הימני או הדתי יש לטשטש את נסיבות הרצח? את החזון הפוליטי שעליו רבין נרצח? אלה שאלות קשות שהתשובה להן היא לא חד משמעית, חשוב להציף עם החניכים את הדילמות, אך לא להניח להם להישאר באזורי הנוחות ולאתגר:

- מה המחיר של טשטוש המחלוקת וההקשר הפוליטי של הרצח?
- איזה זיכרון יאפשר לנו להמשיך הלאה ולבנות חברה דמוקרטית משותפת?
- מה תמונת המצב של היום (האלימות, האיום על הדמוקרטיה, הקיטוב) מלמד אותנו על מה שחשוב להזכיר ולזכור?, האם זה דורש להגביה את החומות או דווקא להוריד אותן?
- מה אתם חושבים, עכשיו אחרי השיחה הזו, על תפקידה של העצרת המרכזית - מה היא אמורה לצעוק? מה היא אמורה להזכיר?
- איך אתם חושבים הזיכרון כמו שאנחנו מעצבים אותו משפיע או היה יכול להשפיע על האופן שבו אנחנו תופסים את המציאות והמלחמה כיום?

חלק ב'

טקסט (15 דק')

קוראים את הכתבה. "רבין היה בוגד ולכן הגיע לו למות" משנת 2014 (ראו בנספח). בקבוצה או בחברות.

שאלות לדיון

- מה עולה בכתבה הזו?
- איך נראית תמונת הזיכרון של החברה הישראלית? איפה הלקחים מהרצח?
- מה היא דמותה של החברה הישראלית העולה מאופי הזיכרון?
- מה המשמעות בכינוי משהו בוגד? מה זה עושה לחברה שלנו?

לסיים עם נאומה הקצר של ציפי ליבני בעין פרת:

רצח ראש המשלה יצחק רבין הוא אירוע דרמטי בהיסטוריה הישראלית. הוא רגע פוליטי מכונן שחשוב להמשיך לזכור ולהזכיר. חשוב לשים לב מה אנחנו בוחרים לזכור. הזיכרון מכונן את החברה והעתיד שלנו. זיכרון משותף, הוא חלק מהיכולת שלנו להיות חברה משותפת וחזקה, והוא מכונן את השאיפות שלנו בימים האלו ואת ההתנהלות של האזרחים והשטלון. חשוב לזכור שהרצח הוא רצח פוליטי, שנעשה לאור הסתה במטרה להשיג השג פוליטי. המחלוקת הפוליטית ממשיכה ללוות אותנו, הסתה ואלימות שממשיכות ללוות אותנו ולאיים על מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. ההתמודדות שלנו עם הזיכרון הם התמודדות נגד כל האיומים הללו על הדמוקרטיה.

תלמידים בבתי ספר: רבין היה בוגד ולכן הגיע לו למות | אור קשתי וירדן סקופ , 14.11.2014

יפעת היא מורה בתיכון באחת הערים שבצפון הארץ. ביום רביעי שעבר היא דיברה בכמה כיתות על יצחק רבין. "רוב התלמידים אמרו שרבין עשה דברים נוראים - למשל שהתכוון לתת לערבים את כל המדינה, כולל ירושלים - אבל שלא הגיע לו למות. זה המיינסטרים. אבל בכל כיתה היו גם שלושה-ארבעה ילדים שאמרו שרבין היה בוגד ולכן הרצח מוצדק. כשסיפרתי להם שהנשיא ריבלין ביקר לא מזמן בכפר קאסם ומדבר על שוויון זכויות לערביי ישראל, היו כמה שאמרו שבמקרה כזה - כנראה שגם אותו צריך לרצוח". יפעת אומרת שהיא לא מוטרדת מתגובות כאלה, קיצוניות יותר או פחות, אלא בעיקר "מחוסר הרצון של מערכת החינוך להתמודד עם המציאות - מהפער שבין מערכי השיעור וההוראות שהפיץ משרד החינוך לבין השיעורים בפועל, מהפחד והאדישות של המורים, שלא קיבלו הכשרה מתאימה".

לא כל התלמידים גזענים ולא כל המורים מפחדים להיכנס לשדה המוקשים המרחף מעל כל דיון בכיתה בנושאים כמו דמוקרטיה, שוויון זכויות או הסתה. בתי הספר אינם אי בודד, וההקשר הרחב יותר - הפוליטי, החברתי או העדתי - תמיד יחלחל פנימה, אל תוך הכיתות. אין טעם להילחם בכך, ייתכן גם שלא צריך. משיחות עם מורים מרחבי הארץ על הפעילויות לזכר רבין בשבוע שעבר עולה תחושה קשה של חוסר אונים אל מול גלי השנאה, שרק התעצמו בעקבות המלחמה בקיץ האחרון. דברים שבעבר נלחשו, נאמרים כעת בקול גדול. "המלחמה נתנה לגיטימציה לשיח של 'בגידה'. לתלמידים אין בעיה להגיד בכיתה ששמאלנים הם בוגדים, כמו שרבין היה בוגד, ושהם צריכים לעוף מכאן. בשנים קודמות לא שמעתי אמירות כאלה, בטח לא בעוצמה כזאת", אומרת יפעת, המבקשת, כמו מורים אחרים שיוזכרו בכתבה, שלא לחשוף את זהותה. זה מסוכן מדי, מול התלמידים ומול בית הספר, שבוודאי לא מעוניין ברעש שעלול להיווצר.

אפשר לחשוב על הסברים מגוונים לדברי התלמידים: גזענות שקלטו בבית או בשכונה, התלהמות של רגע, קיצוניות של בני נוער שאולי תתמתן, וגם עמדה מתריסה אל מול המורים והמערכת הכללית שהם מייצגים. מקורות השנאה השונים נשפכים לים מזוהם במיוחד. ספק אם למערכי השיעור שמפיץ משרד החינוך ולתוכניות קטנות ההיקף שמקבלות את תמיכתו יש עדיין השפעה כלשהי. לא במקרה מעדיף המשרד להתמקד בפעולות כאלה, המשדרות תחושה של "עשייה" - ולא בגיבוש תוכנית מערכתית למלחמה בגזענות ולביסוס הדמוקרטיה. כנראה שגם תוכנית כזאת נתפסת, כיום ובעבר, כמסוכנת מדי.

לדברי יפעת, "האמירות הרווחות היו ש'הערבים הם כלבים' וש'הערבים רוצים להרוג אותנו'. אלה סיסמאות מוכרות, אבל כשמתחיל הדיון בכיתה מגלים שלהרבה תלמידים אין רצון ללמוד".

רות עובדת בעיקר עם תלמידים חלשים בדרום הארץ. היא מספרת על בני נוער שהתפלאו על "צירוף המקרים שרבין נרצח דווקא בכיכר רבין", ואמרו כי הדבר הוא "הוכחה שזה היה הגורל שלו. הוא קיבל משמיים את העונש שלו". תגובות אחרות היו ש"מי שנותן זכויות לערבים מגיע לו למות", "רבין נרצח כי הוא היה שמאלני, וגם "במדינה צריכים יותר אנשים עם דעות כמו של יגאל עמיר. כאן לא יהיה שלום".

לקראת ציון יום הזיכרון לרצח רבין, הפיץ משרד החינוך מערכי שיעור שהכין. לדברי מורים, מידע על הרקע לרצח, על האירועים שקדמו לו כמו גם על יגאל עמיר, בולט בהיעדרו. מערכי השיעור "מזמינים את הילדים, שלא נולדו כאשר רבין נרצח, אל תוך זיכרון קולקטיבי מעומעם, שמכיל בעיקר רגשות ופחות דיון על משמעות הרצח", מספרת מורה להיסטוריה, המלמדת בחטיבת ביניים במרכז.

שי, מורה לאזרחות מיישוב מבוסס במרכז, חושב שהדגש על הרגש הוא רק דוגמה למסר הלא רשמי אך המורגש היטב של משרד החינוך, לפיו מוטב למורים "להתרחק מכל עיסוק בפוליטיקה. לא מפתיע לכן שיש הרבה מורים שמפחדים, במיוחד אם זוכרים מה קרה לאדם ורטה. במקום לתת למורה את הכלים ואת הגיבוי הנדרש, הוא חי תחת איום ש'השיעור יתפוצץ'. התוצאה היא שיח רדוד. כמעט אף אחד לא עושה את החיבור שבין הסתה לאלימות, לא לפני 19 שנים ולא כיום".

ניר מלמד היסטוריה בתיכון בגוש דן. את מערכי השיעור של משרד החינוך הוא חיזק באמצעות הצעות של ארגוני חינוך אחרים, כמו "המעורר", בניסיון "להכניס תוכן קצת יותר מאתגר", הוא אומר. "יש לתלמידים הנחה סמויה, לפיה שיעורים כאלה הם סוג של נזיפה", אומר ניר, "אני משתדל להיזהר מהמקום הזה. הדיאלוג צריך להיות פתוח, ואם התגובה הראשונה של התלמידים היא להיסגר, אז אולי אנחנו עושים משהו לא נכון. בשיעור דיברנו על גיל-עד שער, נפתלי פרנקל ואייל יפרח, על מוחמד אבו חדיר ועל ההסתה שהיתה בקיץ. השלב הבא היה לשאול את תלמידים אם הם נחשפו להסתה. רבין היה רק ברקע, אבל אני מקווה שהדברים התחברו".

רון, מורה מירושלים, מספר כי זיהה השנה התמחנות בעמדות התלמידים בכיתה ט', אותם הוא מלווה כבר שלוש שנים. השינוי קשור כנראה לא לא רק לתהליך ההתבגרות העובר עליהם, אלא גם ל"עבודה בבית הספר על שנאת האחר. הדבר הכי חשוב היה לתת להם להשמיע אמירות קשות, כדי שנוכל לקיים דיונים עליהם. אחרי הרבה פעילות ולימוד של עובדות, כולל בחינה מיוחדת על האירועים שהובילו לרצח, נראה לי שהעמדות שלהם פחות קיצוניות: אם בעבר חצי כיתה האמינה שיגאל עמיר צדק, עכשיו חושבים כך פחות משליש".

נדמה כי המשותף ליפעת, ניר, רון ומורים אחרים הוא הניסיון להתמודד, בדרכים שונות ובמידת גיבוי משתנה, עם ביטויי השנאה לאחר והבוז לדמוקרטיה. לא כל בתי הספר מתמודדים או אפילו מציינים את הרצח. "יום הזיכרון לרבין שייך לחילונים. אנחנו מציינים את יום פטירת רחל אמנו", הסבירו תלמידים מכמה בתי ספר יסודיים דתיים לנעמה, מורה חילונית אשר פגשה אותם ביום רביעי שעבר. לדבריה, "כמה תלמידים היו מודעים לכך שזהו יום הזיכרון שלו, אבל היו גם כאלה שלא ידעו שום דבר עליו".

חוק יום הזיכרון ליצחק רבין קובע כי הדגלים במוסדות המדינה, ובכללם בתי הספר, יורדו לחצי התורן. לפי סעיף אחר, בתי הספר "בכל הזרמים והמגזרים" צריכים לציין את יום הזיכרון, בדרכים שונות. מנהגם של חלק ממוסדות החינוך הדתיים לדלג על יום הזיכרון לרבין ידוע היטב במשרד החינוך. כמו במקרים אחרים, הידיעה לא בהכרח מתורגמת לעשייה. "אם למישהו במשרד היה אכפת, מפקחים היו נשלחים לבתי הספר כדי לגלות אם הטקס הוא של רבין או של רחל אמנו", אומרת נעמה.

ממשרד החינוך נמסר כי הוא "מעודד את בתי הספר לנהל שיח פתוח ומכובד בכל נושא, לרבות רצח רבין". עוד אומרים במשרד כי מערכי השיעור שנשלחו לבתי הספר "נכתבו בשיתוף מרכז רבין. עם זאת, בתי הספר סוברנים לגבש פעילות המתאימה לתלמידים שלהם, ובתנאי שיעסקו בתכנים המופיעים בחוזר המנב"ל". באשר לבתי הספר הדתיים נמסר כי "ראש מינהל החינוך הדתי הפיץ חוזר מיוחד לקראת יום הזיכרון לרבין, שעניינו הכנה לכלל בתי הספר".